

ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΩΣ ΘΕΣΜΟΣ ΜΕ ΑΠΟΛΥΤΗ ΑΞΙΑ ΚΑΙ ΩΣ ΖΩΝΤΑΝΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ*

Ιωάννης Χ. Βούλαρης
Καθηγητής Νομικής ΔΠΘ

Αγαπητοί φοιτητές και φοιτήτριές μας,

Θέλω πρώτα απ' όλα να σας συγχαρώ για την επιτυχία σας να εισαχθείτε στη Νομική Σχολή της Θράκης και να σας ευχηθώ καλή επιτυχία στις σπουδές σας και καλή σταδιοδρομία στη συνέχεια, όταν θα φύγετε από εδώ.

Η καλή αυτή επιτυχία στις σπουδές και στην επαγγελματική σας σταδιοδρομία, στα νομικά επαγγέλματα που θα ακολουθήσετε μετά από το πέρας των σπουδών σας και τη λήψη του πτυχίου σας εξαρτάται κατά μεγάλο μέρος από το αν αγαπήσετε και κάνετε με όρεξη τις σπουδές σας αυτές και τα επαγγέλματα που θα ακολουθήσετε στη συνέχεια: ότι κάνει κάποιος με όρεξη είναι και επιτυχημένο. Για να αγαπήσετε και να κάνετε με όρεξη τη Νομική Επιστήμη, που επιλέξατε για τις σπουδές σας και την επαγγελματική σταδιοδρομία, πρέπει από την αρχή της ενασχόλησής σας να γνωρίσετε όσο καλύτερα είναι δυνατό το αντικείμενο αυτής της Επιστήμης και την αξία του. Αντικείμενο της Νομικής Επιστήμης είναι το Δίκαιο, του οποίου θα προσπαθήσω να σας παρουσιάσω τα βασικά χαρακτηριστικά και την αξία του, από τα οποία θα μπορέσουμε στη συνέχεια να βγάλουμε διάφορα συμπεράσματα ως προς τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να ασχοληθείτε με αυτό, τόσο κατά τη διάρκεια των σπουδών σας, όσο και μετέπειτα.

Βεβαίως οι περισσότεροι από εσάς έχετε ήδη μια πρώτη αντίληψη της έννοιας του Δικαίου, αφού η έννοια του Δικαίου είναι ευρύτερα γνωστή. Ακόμη ορισμένοι από εσάς μπορεί να προέρχονται από οικογένειες στις οποίες υπάρχουν νομικοί, από την συναναστροφή με τους οποίους έχετε αποκτήσει μια πληρέστερη και καλύτερη αντίληψη της έννοιας του Δικαίου. Επίσης, με την έναρξη των μαθημάτων όλοι οι συνάδελφοί μου θα σας δώσουν έναν ορισμό του Δικαίου, που μπορεί μεν να διαφέρει στις λεπτομέρειες από μάθημα σε μάθημα, ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε μαθήματος, θα περιέχει όμως τα βασικά στοιχεία αυτής της έννοιας.

Αυτό που ίσως δεν έχετε συνειδητοποιήσει πλήρως είναι η αξία και η ζωντάνια του Δικαίου, αξία και ζωντάνια που θα συνειδητοποιείτε όλο και περισσότερο όσο

*Κείμενο εισαγωγικού μαθήματος που δόθηκε την 10/11/1993 στους νεοεισαχθέντες φοιτητές στη Νομική Σχολή του Δημοκριτείου Παν/μίου Θράκης. Το κείμενο του μαθήματος δημοσιεύεται ακριβώς όπως παρουσιάστηκε προφορικά.

προχωρούν οι σπουδές σας και αργότερα, όταν θα ασχοληθείτε με τα διάφορα επαγγέλματα που συμβάλλουν στη δημιουργία και την εφαρμογή του Δικαίου. Θα προσπαθήσω να σας δώσω μια πρώτη ιδέα αυτής της μεγάλης αξίας και της ζωντάνιας του Δικαίου, τέτοια που να σας επιτρέπει να συνεχίσετε τις σπουδές σας με την όρεξη του εξερευνητή που συνεχώς έχει κάτι να ανακαλύψει, αλλά χωρίς να έχετε το αίσθημα ότι βρίσκεστε χαμένοι σε μια έρημο ή σε μια ζούγκλα.

Η αξία του Δικαίου γίνεται κατανοητή αν συνειδητοποιήσουμε ότι πρόκειται για ένα κοινωνικό φαινόμενο που υπήρξε παντού και πάντοτε και που θα συνεχίσει να υπάρχει όσο θα υπάρχουν άνθρωποι που ζουν σε κοινωνία. Η ζωντάνια του Δικαίου εκφράζεται με τη διαφοροποίηση της μορφής των κανόνων του και του περιεχομένου τους στα διάφορα μήκη και πλάτη του κόσμου και στα διάφορα χρονικά σημεία της ιστορικής του εξέλιξης. Αυτά τα δύο κύρια χαρακτηριστικά του Δικαίου θα προσπαθήσω να σας παρουσιάσω στη συνέχεια, δηλαδή *το Δίκαιο ως ένα κοινωνικό θεσμό με απόλυτη αξία (I), αλλά με σχετική μορφή και σχετικό περιεχόμενο (II), βγάζοντας στη συνέχεια τα συμπεράσματα για το πώς πρέπει να μελετάται και να αντιμετωπίζετε ο θεσμός αυτός (III).*

I. Το Δίκαιο ως κοινωνικός θεσμός με απόλυτη αξία.

Όπως μάθατε ίσως *το Δίκαιο είναι σύνολο κανόνων κοινωνικής συμπεριφοράς*, δηλαδή που ρυθμίζουν τη διαβίωση σε Κοινωνία και *οι οποίοι έχουν υποχρεωτικό και αναγκαστικό χαρακτήρα*, δηλαδή των οποίων η εφαρμογή δεν επαφίεται στη θέληση των προσώπων, αλλά *επιβάλλεται κατά τρόπο εξωτερικό σ' αυτά και μάλιστα με όργανα και μέσα που έχουν δημιουργηθεί για το σκοπό αυτό*. Η παράβαση των κανόνων του Δικαίου επισύρει κυρώσεις που επιβάλλονται από ειδικά όργανα που έχουν δημιουργηθεί για την εφαρμογή του Δικαίου (κυρίως τα δικαστήρια).

Πράγματι, οι άνθρωποι για να ικανοποιήσουν τις βιοτικές τους ανάγκες συνάπτουν σχέσεις μεταξύ τους και ζουν σε Κοινωνία. Η Κοινωνία οργανώνεται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να ρυθμιστούν οι σχέσεις που αναπτύσσονται στα πλαίσια της, η δε οργάνωση αυτή εμφανίζεται με τη δημιουργία εξουσίας που θέτει τους κανόνες ρύθμισης των σχέσεων και αναλαμβάνει την εφαρμογή των κανόνων αυτών. *Συνεπώς το Δίκαιο προϋποθέτει την ύπαρξη αυτής της Εξουσίας, η οποία δημιουργεί τους κανόνες του και επιβάλλει αναγκαστικά (με την επιβολή των κυρώσεων) την εφαρμογή τους.*

Το Δίκαιο και η Εξουσία υπάρχουν από τότε που δημιουργήθηκε η ζωή των ανθρώπων σε κοινωνία και θα εξακολουθούν να υπάρχουν όσο θα υπάρχει Κοινωνία. Έτσι, από τη στιγμή που έγινε αντιληπτό ότι δεν είναι δυνατό να υπάρξει Κοινωνία χωρίς υποχρεωτική και αναγκαστική ρύθμιση, τουλάχιστον ορισμένων από τις σχέσεις που συνάπτονται στα πλαίσιά της, δημιουργήθηκε η Εξουσία με σκοπό να

θέσει και να εφαρμόσει τους κανόνες ρύθμισης των σχέσεων αυτών. *Η Εξουσία αυτή εμφανίζεται κυρίως με την μορφή της κρατικής εξουσίας* και πηγάζει στην πλειοψηφία των περιπτώσεων από το Λαό του Κράτους (δημοκρατική θεμελίωση της Εξουσίας). Σ' άλλες εποχές, παλαιότερα, υπήρξαν και άλλες μορφές Εξουσίας, όπως η εξουσία της οικογένειας, της φατρίας, της πόλης και άλλων οργανωμένων κοινωνικών ομάδων και οι οποίες δεν είχαν την ίδια δημοκρατική θεμελίωση, αφού δεν πήγαζαν από όλα τα μέλη της αντίστοιχης κοινωνικής ομάδας, αλλά μόνο από ορισμένα (μοναρχική ή ολιγαρχική θεμελίωση της Εξουσίας), τα οποία με διάφορα μέσα, φυσικά (βία) ή μεταφυσικά (θρησκεία), είχαν κατορθώσει να επιβληθούν στα υπόλοιπα. Όμως σε όλες τις περιπτώσεις η εξουσία αυτή απέβλεπε στον ίδιο σκοπό, να θέσει και να εφαρμόσει κατά τρόπο υποχρεωτικό και αναγκαστικό κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς των μελών της Κοινωνίας.

Έτσι, το γεγονός ότι οι κανόνες του Δικαίου πηγάζουν και εφαρμόζονται από την Εξουσία της Οργανωμένης Κοινωνίας, διαφοροποιεί τους κανόνες του Δικαίου από άλλους κανόνες, όπως κανόνες ηθικής που θέτει το ίδιο το άτομο, καθώς και κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς που θέτει η μη οργανωμένη σε Εξουσία Κοινωνία, όπως κανόνες εθιμοτυπίας, ή τέλος κανόνες που ρυθμίζουν όχι τις σχέσεις των προσώπων στην Κοινωνία, αλλά τις σχέσεις του ατόμου με το θείο, τις μεταφυσικές σχέσεις (*θρησκευτικοί κανόνες*).

Οι κανόνες Δικαίου ως κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς υποχρεωτικού και αναγκαστικού χαρακτήρα, *καθώς και η οργάνωση της Κοινωνίας σε Εξουσία* από την οποία πηγάζουν και εφαρμόζονται οι κανόνες του Δικαίου, *όχι μόνο υπήρξαν στο παρελθόν και εξακολουθούν να υπάρχουν και σήμερα, αλλά θα εξακολουθήσουν να υπάρχουν και στο μέλλον, όσο θα υπάρχει ο άνθρωπος και θα εξακολουθήσει να ζει σε Κοινωνία*. Πραγματικά, ο άνθρωπος δεν μπορεί να ζήσει παρά μόνο σε Κοινωνία, η Κοινωνία προϋποθέτει οργάνωση η οποία δεν είναι δυνατή χωρίς τη δημιουργία Εξουσίας και Δικαίου.

Βεβαίως, *υποστηρίχθηκε και η αντίθετη άποψη ότι το Δίκαιο είναι θεσμός ιστορικά ξεπερασμένος που προορίζεται να καταργηθεί σε μεταγενέστερη φάση της κοινωνικής εξέλιξης*. Είναι η περίφημη Λενινιστική θεωρία της κατάργησης του Κράτους και του Δικαίου στη φάση της αταξικής κοινωνίας που επαγγελόταν.

Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, που είχε πάρει μεγάλη έκταση και αίγλη κυρίως στην πρώην Σοβιετική Ένωση και στα άλλα Ευρωπαϊκά Κράτη του υπαρκτού σοσιαλισμού, ιδίως μέχρι τη δεκαετία του 1960 και η οποία εκτός από τον Λένιν υποστηρίχθηκε και αναπτύχθηκε από διάφορους σοβιετικούς νομικούς, όπως ο Στούτσκας, Πασουκάνις, Βισύνσκυ κλπ., το Δίκαιο είναι δημιουργία του Κράτους το οποίο είναι αποτέλεσμα της πάλης των τάξεων. Κατά τη θεωρία αυτή το Κράτος δημιουργήθηκε για να επιβάλλει και να διατηρήσει την κυριαρχία μιας τάξης (της αστικής) επάνω στις άλλες τάξεις. Για την επιβολή και διατήρηση της κυριαρχίας

αυτής το Κράτος, δημιούργησε τους κανόνες του Δικαίου, που ακριβώς επιβάλλουν και συντηρούν την κυριαρχία της άρχουσας τάξης.

Όμως και η θεωρία αυτή καθώς και τα καθεστώτα που την υιοθέτησαν δεν κατόρθωσαν να καταργήσουν το Δίκαιο και το Κράτος. Και στα καθεστώτα αυτά το Κράτος και το Δίκαιο εξακολούθησαν να υπάρχουν, μάλιστα δε αύξησαν και την παρουσία τους και τη σπουδαιότητά τους. Η διατήρηση αυτή του Κράτους και του Δικαίου στα καθεστώτα αυτά παρουσιάστηκε από τους οπαδούς της θεωρίας αυτής ως προσωρινή και απέβλεπε, κατ' αυτούς, στο να δώσει στην εργατική τάξη τα μέσα για να δημιουργήσει την αταξική κοινωνία και συνεπώς να οδηγήσει στο «Κράτος όλου του Λαού», στο οποίο δεν θα υπήρχε ανάγκη για κανόνες Δικαίου, αλλά απλώς για κανόνες διαπαιδαγώγησης των μελών της Κοινωνίας και της συμπεριφοράς τους.

Δεν είναι μόνο η κατάρρευση της πλειονότητας των καθεστώτων αυτών που μας οδήγησαν να καταλάβουμε το εσφαλμένο αυτής της θεωρίας για την κατάργηση του Κράτους και του Δικαίου, αλλά και η ίδια η εφαρμογή της θεωρίας από τα καθεστώτα αυτά που μας δίνει επιχειρήματα να υποστηρίξουμε ότι το Δίκαιο είναι θεσμός αξεπέραστος ιστορικά που δεν πρόκειται να καταργηθεί. Έτσι, παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια, μετά τη δεκαετία του 1960, τα κράτη αυτά (Σοβιετική Ένωση και άλλα κράτη της ανατολικής Ευρώπης) υποστήριζαν ότι είχαν φθάσει στη φάση του «Κράτους όλου του Λαού», το Δίκαιο εξακολουθούσε να υπάρχει στα κράτη αυτά και μάλιστα με έντονα τα κύρια χαρακτηριστικά του. Αυτό μάλιστα είχε ως αποτέλεσμα να μην προβάλλεται πλέον από τους οπαδούς της θεωρίας αυτής, παρά μόνο η κατάργηση του Κράτους και όχι και εκείνη του Δικαίου. Αυτό είναι φυσικό αποτέλεσμα του ρόλου που καλείται να εκπληρώσει το Δίκαιο στην οργάνωση και λειτουργία της Κοινωνίας, ρόλος που είναι αναγκαίος και αξεπέραστος ακόμη και κατά την θεωρία αυτή της κατάργησης του Δικαίου. Πραγματικά, και η θεωρία αυτή δέχεται τον οργανωτικό και λειτουργικό ρόλο του Δικαίου στην Κοινωνία, ακόμη και στην αταξική κοινωνία, μόνο που θέλει ο ρόλος αυτός να είναι διαπαιδαγωγικός, δηλαδή χωρίς να έχει υποχρεωτικό και αναγκαστικό χαρακτήρα. Είναι όμως δυνατό κάτι τέτοιο, χωρίς να μεταβληθεί η ανθρώπινη φύση και να μην περάσουμε από την ανθρώπινη κοινωνία σε μια μεταφυσική κοινωνία;

Αν το παραπάνω ερώτημα μπορεί να παραμείνει ανοικτό, ως μια υποθετική περίπτωση για το πολύ μακρινό μέλλον, η μέχρι σήμερα μακροχρόνια ιστορία της ανθρωπότητας δείχνει ότι το Δίκαιο όχι μόνο υπήρξε πάντοτε στις ανθρώπινες κοινωνίες, αλλά και ότι δεν πρόκειται να καταργηθεί τουλάχιστον στο προσεχές μέλλον.

Βλέπουμε λοιπόν ότι το Δίκαιο έχει μια απόλυτη αξία, που δεν εξαρτάται από τον τρόπο ή τα μέσα οργάνωσης της Κοινωνίας αλλά απορρέει άμεσα από την ανάγκη οργάνωσης και λειτουργίας της Κοινωνίας. Δεν θα αποτελούσε ίσως υπερβολή το να διατύπωνε κανείς την άποψη ότι το Δίκαιο αποτελεί το ίδιο απόλυτη αξία όσο και ο άνθρω-

πος και η Κοινωνία των ανθρώπων, αφού χωρίς Δίκαιο δεν μπορεί να υπάρξει Κοινωνία και χωρίς Κοινωνία δεν μπορεί να ζήσει και να ολοκληρωθεί ο άνθρωπος.

II. Το Δίκαιο ζωντανός θεσμός, που διαφοροποιεί στον τόπο και στον χρόνο τη μορφή και το περιεχόμενο των κανόνων του.

Παρακολουθώντας τα μαθήματά σας θα ακούσετε ότι *χαρακτηριστικά του Δικαίου είναι ο γενικός και αφηρημένος χαρακτήρας των κανόνων του*, δηλαδή που δεν ρυθμίζουν συγκεκριμένες σχέσεις, αλλά που αναφέρονται σε ευρύτερη κατηγορία σχέσεων κατά τρόπο απρόσωπο και γενικό. Με άλλα λόγια ο κανόνας του δικαίου δεν ρυθμίζει ξεχωριστά το γάμο του Α και της Β και του Γ και της Δ, αλλά ρυθμίζει γενικά τη σχέση του γάμου, στην οποία γενική ρύθμιση υπάγονται οι επιμέρους περιπτώσεις. Επίσης, θα σας αναφέρουν οι συνάδελφοί μου, του αστικού, του εμπορικού, του συνταγματικού ή του διοικητικού δικαίου, ότι *Πηγές του Δικαίου, δηλαδή τα μέσα που δημιουργούν τους κανόνες του Δικαίου, είναι ο νόμος και το έθιμο*. Και ο νόμος είναι ο κανόνας που προέρχεται από τα ειδικά για το σκοπό αυτό όργανα της Πολιτείας (τον Κράτους), τα νομοθετικά όργανα (στην Ελλάδα κυρίως η Βουλή και ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας), ενώ *έθιμο είναι ο κανόνας που δημιουργείται από μια μακροχρόνια πρακτική την οποία ακολουθεί η Κοινωνία έχοντας συνείδηση του υποχρεωτικού και αναγκαστικού χαρακτήρα της*. Αντίθετα, η νομολογία, δηλαδή οι αποφάσεις των δικαστηρίων, δεν θα σας αναφερθεί ως κύρια πηγή του Δικαίου, δηλαδή που δημιουργεί τον κανόνα του Δικαίου.

Οι παραπάνω αναφορές στα χαρακτηριστικά και τις πηγές του Κανόνα του Δικαίου αφορούν το ελληνικό δίκαιο. Εκτός όμως από το Ελληνικό υπάρχουν και άλλα δίκαια, άλλων κρατών, για μερικά από τα οποία, όπως το αγγλικό ή το αμερικανικό δίκαιο, οι παραπάνω αναφορές δεν ισχύουν το ίδιο.

Στα δίκαια αυτά πηγή του Κανόνα του Δικαίου αποτελεί και η νομολογία, δηλαδή οι αποφάσεις των δικαστηρίων, οι οποίες όχι μόνο έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα για τους διαδίκους στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκαν, αλλά έχουν επίσης υποχρεωτικό χαρακτήρα και δεσμεύουν τα δικαστήρια και σε άλλες επόμενες υποθέσεις που μοιάζουν, πράγμα που δεν συμβαίνει στο ελληνικό δίκαιο καθώς και σε ορισμένα άλλα δίκαια, όπως π.χ. το γερμανικό. Αυτό έχει ως συνέπεια ο Κανόνας του Δικαίου στα συστήματα αυτά (αγγλικό και αμερικανικό δίκαιο) να μην έχει τον γενικό και αφηρημένο χαρακτήρα που έχει στο ελληνικό δίκαιο και έχει επίσης στο γερμανικό δίκαιο. Στο αγγλικό και το αμερικανικό δίκαιο ο Κανόνας του Δικαίου έχει κατά το μάλλον ή ήττον συγκεκριμένο και περιπτωσιολογικό χαρακτήρα. Έτσι, ενώ στο δικό μας, το ελληνικό δίκαιο, όπως και στο γερμανικό, οι κανόνες του δικαίου βρίσκονται σε ευρύτατα νομοθετικά κείμενα (κυρίως κώδικες), τα οποία περιλαμβάνουν και ρυθμίζουν μεγάλο αριθμό κατηγοριών σχέσεων, στο αγ-

γλικό δίκαιο οι περισσότεροι κανόνες βρίσκονται σε δικαστικές αποφάσεις που ρυθμίζουν συγκεκριμένες σχέσεις. Επίσης, και οι κανόνες που βρίσκονται σε νόμους αφορούν περιορισμένες και συγκεκριμένες κατηγορίες σχέσεων.

Η διαφορά αυτή ως προς την προέλευση και την μορφή του κανόνα του δικαίου, που παρατηρείται μεταξύ του ελληνικού ή του γερμανικού δικαίου από την μία μεριά και του αγγλικού ή του αμερικανικού από την άλλη, οφείλεται στον διαφορετικό τρόπο αντίληψης της ζωής και της οργάνωσης της Κοινωνίας που έχουν διαμορφώσει οι διαφορετικές συνθήκες που υπήρχαν ή υπάρχουν ακόμη αντίστοιχα στην Ελλάδα ή στην Γερμανία από την μία μεριά και στην Αγγλία ή στις Η.Π.Α. από την άλλη. Στην Ελλάδα και τη Γερμανία έχει επικρατήσει, λόγω ιστορικής παράδοσης, η συστηματική αντιμετώπιση των προβλημάτων, ενώ αντίθετα πάλι για λόγους ιστορικούς στην Αγγλία και τις Η.Π.Α. έχει επικρατήσει περισσότερο η εμπειρική και περιπτωσιολογική μέθοδος αντιμετώπισης των θεμάτων και ιδίως των κοινωνικών ζητημάτων.

Επίσης, όταν θα προχωρήσετε στους επιμέρους κανόνες του ελληνικού δικαίου και τις λύσεις που καθιερώνουν, θα διαπιστώσετε ότι *οι λύσεις αυτές ούτε ήταν πάντοτε οι ίδιες στο ελληνικό δίκαιο, ούτε είναι σήμερα όμοιες με τις αντίστοιχες λύσεις όλων των δικαίων των άλλων κρατών. Οι κανόνες του δικαίου διαφέρουν ως προς το περιεχόμενό τους, τόσο στην ιστορική τους εξέλιξη, όσο και από χώρα σε χώρα.* Παράδειγμα: Γνωρίζουμε ότι το σημερινό ελληνικό δίκαιο δέχεται τόσο το θρησκευτικό γάμο, που τελείται ενώπιον θρησκευτικού λειτουργού, όσο και τον πολιτικό γάμο που γίνεται ενώπιον Δημάρχου ή του αναπληρωτή του. Το σύστημα αυτό ακολουθούν και άλλα ξένα δίκαια όπως π.χ. το αγγλικό. Αντίθετα διάφορα άλλα δίκαια δέχονται μόνο τον πολιτικό γάμο, όπως π.χ. το γαλλικό και το γερμανικό δίκαιο, ενώ άλλα συστήματα δέχονται μόνο το θρησκευτικό γάμο, όπως το κυπριακό δίκαιο ή ορισμένα δίκαια της Λατινικής Αμερικής. Αλλά και το ελληνικό δίκαιο δεν δεχόταν πάντοτε αυτό το διαζευτικό τρόπο τέλεσης του γάμου. Πριν από το ν. 1250 του 1982 ίσχυε και στην Ελλάδα ο θρησκευτικό τύπος του γάμου και μόνο.

Επίσης, ενώ η Ελλάδα δέχεται το διαζύγιο, η Ιρλανδία δεν το δέχεται μέχρι σήμερα (1993). Ακόμη, ενώ στο ελληνικό καθώς και σε άλλα δίκαια της ηπειρωτικής Ευρώπης δεν μπορεί κανένας να αφήσει με τη διαθήκη του όλα τα περιουσιακά του στοιχεία σε κάποιο τρίτο πρόσωπο, παραμελώντας βασικά μέλη της οικογενείας του όπως τα παιδιά του, το σύζυγό του, καθώς και τους γονείς του, η δυνατότητα αυτή υπάρχει και αναγνωρίζεται από το αμερικανικό και άλλα δίκαια.

Βλέπουμε συνεπώς ότι τα δίκαια διαφοροποιούνται ως προς το περιεχόμενο των λύσεων που υιοθετούν τόσο στο χρόνο όσο και στο χώρο, δηλαδή μεταξύ των διαφόρων κρατών. *Οι λόγοι της διαφοροποίησης αυτής είναι ευκολονόητοι: αφού το Δίκαιο αποβλέπει στην οργάνωση και λειτουργία της Κοινωνίας, η οργάνωση και η λειτουργία αυτή διαφοροποιείται ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούν στις διάφορες*

κοινωνίες, αλλά και στην ίδια κοινωνία σε διαφορετικά χρονικά σημεία της ιστορικής της εξέλιξης. Οι συνθήκες αυτές (φυσικές, ιστορικές, οικονομικές, πολιτιστικές κλπ.) διαφοροποιούν όχι μόνο τις σχέσεις που παρουσιάζονται στα πλαίσια της Κοινωνίας, αλλά και τα μέσα για τη ρύθμισή τους. Έτσι, καταλήγουμε να υπάρχουν είτε διαφορετικές σχέσεις, είτε διαφορετικοί τρόποι ρύθμισης των ίδιων σχέσεων και γι' αυτό διαφοροποιούνται τόσο οι θεσμοί όσο και το περιεχόμενό τους και συνεπώς το περιεχόμενο των κανόνων δικαίου.

Τους λόγους και τις συνέπειες της διαφοροποίησης των δικαίων θα μάθετε καλύτερα στη συνέχεια των σπουδών σας, όταν θα εξετάσετε μαζί με τους καθηγητές σας είτε την ιστορία του δικαίου, είτε το συγκριτικό δίκαιο, είτε το διαχρονικό δίκαιο, είτε το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο. Όμως από τώρα χρειάζεται να κατανοήσετε το σχετικό χαρακτήρα του περιεχομένου και της μορφής του κανόνα του δικαίου, σχετικός χαρακτήρας που ακριβώς δείχνει ότι το Δίκαιο είναι ένας ζωντανός οργανισμός που συνεχώς εξελίσσεται. Και αυτό γιατί το Δίκαιο είναι προέκταση της ίδιας της ζωής και της Κοινωνίας που συνεχώς αναγεννώνται και εξελίσσονται.

Βεβαίως και στο σημείο αυτό πρέπει να σας αναφέρω ότι υποστηρίχθηκαν και αντίθετες θεωρίες και απόψεις, που θέλουν το Δίκαιο να είναι αμετάβλητο και να πηγάζει έξω από την Κοινωνία. Είναι οι διάφορες θεωρίες περί φυσικού δικαίου, που θα έχετε την ευκαιρία να γνωρίσετε λεπτομερέστερα στη συνέχεια των σπουδών σας και την ενασχόλησή σας με τη Νομική Επιστήμη. Οι θεωρίες αυτές, που είναι πολλές και διαφέρουν στις λεπτομέρειες μεταξύ τους, έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό ότι δεν δέχονται το Δίκαιο ως φαινόμενο και θεσμό κοινωνικό και συνεπώς με περιεχόμενο μεταβλητό, όπως και οι κοινωνίες από τις οποίες προέρχεται, αλλά θεωρούν ότι είναι φυσικό φαινόμενο ή έχει μεταφυσική προέλευση, δηλαδή προέρχεται από τη φύση ή από το Θεό και για τους λόγους αυτούς έχει βασικά σταθερό περιεχόμενο, δηλαδή υπάρχουν βασικές και αναλοιώτες αρχές που διέπουν το Δίκαιο σε όλες τις εποχές και σε όλα τα μήκη και πλάτη του κόσμου. Όμως οι θεωρίες αυτές δεν έχουν επαληθευθεί μέχρι σήμερα. Αν ο άνθρωπος ζώντας σε κοινωνία πήρε σαν πρότυπο τη φύση και τους νόμους της για να κάνει τους δικούς του νόμους για την οργάνωση της Κοινωνίας, δεν σημαίνει ότι οι νόμοι αυτοί της οργάνωσης της Κοινωνίας είναι οι ίδιοι με τους νόμους της Φύσης. Επίσης, αν η λογική του ανθρώπου τον οδήγησε στο να οργανώσει την Κοινωνία με κανόνες δικαίου, δεν σημαίνει ότι και η λογική αυτή υποκατέστησε τους κανόνες δικαίου και έγινε πηγή των κανόνων αυτών, ανεξάρτητα από κάθε άλλο παράγοντα που συντελεί στην διαμόρφωση και εξέλιξη της Κοινωνίας. Τέλος, αναγνώριση της δημιουργίας του κόσμου και του ανθρώπου από το Θεό, δεν σημαίνει ότι ο Θεός έθεσε και επέβαλε τους κανόνες για τη δημιουργία της Κοινωνίας και τη λειτουργία της, αφού αυτή είναι δημιουργημα του ανθρώπου, ο οποίος έχει πλήρη ελευθερία των πράξεών του.

Χωρίς να επιμείνουμε σε επιχειρήματα θεωρητικά και φιλοσοφικής υφής, το πιο

πειστικό επιχείρημα είναι ίσως αυτό που μας δείχνει η πραγματική κατάσταση: ότι το δίκαιο διαφοροποιείται και θα συνεχίσει να διαφοροποιείται συνεχώς, όπως εξελίσσεται η ζωή και η Κοινωνία.

III. Συμπεράσματα και πορίσματα ως προς τον τρόπο μελέτης και εργασίας στο χώρο του Δικαίου.

Μετά την προηγούμενη διαπίστωση ότι το Δίκαιο αποτελεί θεσμό με απόλυτη και αιώνια αξία, αντίστοιχη αυτής του ανθρώπου και της Κοινωνίας του, αλλά επίσης ένα θεσμό ζωντανό με περιεχόμενο που συνεχώς μεταβάλλεται και εξελίσσεται, όπως ακριβώς και η Κοινωνία την οποία εκφράζει και αφορά, πρέπει να βγάλουμε τα συμπεράσματά μας ως προς τον τρόπο μελέτης και εφαρμογής αυτού του θεσμού στα πλαίσια της Νομικής Επιστήμης, την οποία επιλέξαμε να ακολουθήσουμε για τις πανεπιστημιακές μας σπουδές και την άσκηση του επαγγέλματός μας στη συνέχεια.

α) *Ο χαρακτήρας του Δικαίου, ως αξίας απόλυτης και θεμελιώδους για την οργάνωση και λειτουργία της Κοινωνίας, επιβάλλει και τον τρόπο ενασχόλησης με το Δίκαιο.* Πραγματικά, ο τρόπος αυτός ενασχόλησης θα πρέπει να είναι αντίστοιχος με το αντικείμενο της ενασχόλησης και την μεγάλη αξία και σπουδαιότητά του. Έτσι, η επαγγελματική ενασχόληση με το Δίκαιο θεωρείται λειτούργημα και πρέπει να γίνεται κατά τρόπο αντίστοιχο και δεν αποτελεί ένα βιοποριστικό επάγγελμα όπως όλα τα άλλα: το λειτούργημα του νομικού (δικηγόρου, συμβολαιογράφου, δικαστικού κλπ.) αποτελεί υπεύθυνη συμβολή στην οργάνωση και λειτουργία της Κοινωνίας. Γι' αυτό στόχος του νομικού θα πρέπει να είναι η καλύτερη δυνατή συμβολή του στην οργάνωση και λειτουργία της Κοινωνίας και όχι μόνο η απόκτηση χρημάτων και ο πλουτισμός του.

Βεβαίως, δεν σημαίνει ότι ο νομικός δεν θα επιδιώξει την ανταμοιβή του κατά την άσκηση του επαγγέλματός του. Όμως δεν θα πρέπει για να επιτύχει την ανταμοιβή του αυτή και τα υλικά οφέλη να ενεργήσει πράξεις ή αν συνδράμει στην ενέργεια πράξεων που έρχονται σε αντίθεση με την οργάνωση και την καλή λειτουργία της Κοινωνίας. Περισσότερο από κάθε άλλο επάγγελμα, ο νομικός θα πρέπει να τηρήσει και να εφαρμόσει μία δεοντολογία στην άσκηση του επαγγέλματός του, μάλιστα κατά τρόπο που να γίνεται αντικείμενο προς μίμηση από τα άλλα μέλη της Κοινωνίας. Συνεπώς η άσκηση του επαγγέλματος θα πρέπει να γίνεται κατά τρόπο που να μην υιοθετούνται και εφαρμόζονται πρακτικές διαλυτικές ή διαβρωτικές της Κοινωνίας. Ο δικηγόρος, όχι μόνο μπορεί, αλλά και επιβάλλεται να αναλάβει την υπεράσπιση του κατηγορούμενου για έγκλημα στα δικαστήρια, όμως δεν μπορεί να συμβάλλει στη διάπραξη ή στην κάλυψη εγκλήματος ή άλλης παρανομίας, γιατί, έτσι, συμβάλλει στη διάλυση της Κοινωνίας. Τη δεοντολογία και συμπεριφο-

ρά του αυτή, που ανταποκρίνεται στην αξία και σπουδαιότητα του αντικειμένου της ενασχόλησής του, πρέπει να αποκτήσει ο νομικός ήδη κατά τη διάρκεια των σπουδών του και μάλιστα από την αρχή, κάνοντάς της βίωμά του και τρόπο ζωής. Σε ορισμένα ξένα κράτη μεταξύ των μαθημάτων που παρέχονται στους σπουδαστές του Δικαίου περιέχονται και οι κανόνες δεοντολογίας στην άσκηση του επαγγέλματος.

Έστω και αν δεν υπάρχει ειδική διδασκαλία στα ελληνικά πανεπιστήμια για την δεοντολογία του νομικού, ο έμμεσος και πρακτικός τρόπος εκμάθησής της είναι παρών σε όλη τη διάρκεια των σπουδών σας. Αντικοινωνικές πρακτικές, όπως η αντιγραφή στις εξετάσεις, δεν πρέπει να έχουν καμία θέση στα πλαίσια των νομικών σπουδών. Και αυτό ισχύει κατά κύριο λόγο στη Σχολή μας.

Αλλά ο χαρακτήρας του Δικαίου ως αξίας απόλυτης, διαχρονικής και παγκόσμιας, επιβάλλει επίσης η Νομική Επιστήμη να μην περιορίζεται μόνο στην μελέτη του θετικού δικαίου που ισχύει σήμερα στην Ελλάδα, αλλά παράλληλα με τους διάφορους κλάδους του θετικού ελληνικού δικαίου να γνωρίσουμε και άλλους κλάδους της Νομικής Επιστήμης που δεν αντιστοιχούν σε κλάδους του Δικαίου. Έτσι, εκτός από την Επιστήμη του Αστικού, του Εμπορικού, του Συνταγματικού, του Διοικητικού, του Εργατικού, του Ποινικού, του Δικονομικού Δικαίου που ισχύει στην Ελλάδα θα πρέπει να μελετήσουμε την Ιστορία του Δικαίου, που θα μας παρουσιάσει το πώς εξελίχθηκαν το Δίκαιο και οι διάφοροι θεσμοί του, τη Φιλοσοφία του Δικαίου που θα μας δώσει την μέθοδο και τα κριτήρια για να αξιολογήσουμε τους διάφορους θεσμούς που δημιουργεί το Δίκαιο και τις μεθόδους που χρησιμοποιεί για τη δημιουργία των θεσμών και την εφαρμογή τους. Το «Συγκριτικό Δίκαιο» θα μας βοηθήσει να καταλάβουμε το Δίκαιο στο σύνολό του, όπως ισχύει στις διάφορες χώρες, τους μηχανισμούς και τους σκοπούς στους οποίους αποβλέπει, ώστε να μπορέσουμε να διαμορφώσουμε πλήρως και ολοκληρωμένα τη νομική μας σκέψη.

β) *Ο χαρακτήρας του Δικαίου ως οργανισμού ζωντανού, που συνεχώς εξελίσσεται, επιβάλλει στο νομικό να αποκτήσει περισσότερο από τις γνώσεις, την μέθοδο που ανταποκρίνεται* καλύτερα τόσο για τη δημιουργία των κανόνων του δικαίου, όσο και για την εξεύρεση και εφαρμογή τους. Πρέπει ο νομικός να αποκτήσει μια πολύπλευρη νομική σκέψη που θα τον βοηθήσει στο πολύπλευρο αυτό έργο του. Πραγματικά, δεν αρκεί μόνο να γνωρίζει ο νομικός το υπάρχον δίκαιο, αλλά πρέπει να αντιλαμβάνεται αν αυτό ανταποκρίνεται πλήρως στις ανάγκες της Κοινωνίας ή αν είναι ξεπερασμένο, ώστε να συμβάλλει με τα μέσα που διαθέτει στην προσαρμογή του στις νέες ανάγκες και συνθήκες, είτε με την θέσπιση νέων κανόνων δικαίου, είτε με την ερμηνεία των υπαρχόντων.

Η τελευταία αυτή λειτουργία του νομικού, για την προσαρμογή του Δικαίου στην καθημερινή ζωή και την πράξη, επιβάλλει στο νομικό να βρίσκεται συνεχώς σε επαφή με την πράξη, ακόμη και στη φάση των πανεπιστημιακών του σπουδών.

Ήδη από τη φάση αυτή των σπουδών του, ο φοιτητής νομικής θα πρέπει να εξοικωθει, όχι μόνο με την μελέτη των διαφόρων θεωρητικών συγγραμμάτων, αλλά και με την επαφή και κατανόηση των διαφόρων πράξεων εφαρμογής του δικαίου και ιδίως των δικαστικών αποφάσεων, οι οποίες παρουσιάζουν τα διάφορα προβλήματα που δημιουργούνται και που επιλύονται με την εφαρμογή των κανόνων του δικαίου.

Η Νομική Επιστήμη είναι εφαρμοσμένη επιστήμη, γι' αυτό δεν μαθαίνεται μόνο μέσα από τα θεωρητικά συγγράμματα, αλλά και μέσα από τις πρακτικές εφαρμογές του δικαίου. Η ενασχόληση του φοιτητή νομικής με τα διάφορα στοιχεία και δεδομένα της νομικής πράξης βοηθούν στο να συνηθίσει ήδη από νωρίς να αντιλαμβάνεται το Δίκαιο ως ένα ζωντανό οργανισμό και να γνωρίζει καλά τους παράγοντες και τα στοιχεία δημιουργίας και εξέλιξής του.

Ο συνδυασμός της θεωρίας και της πράξης ήδη από την περίοδο των νομικών σπουδών βοηθά στη δημιουργία μιας πλήρους, ολοκληρωμένης και παραγωγικής νομικής σκέψης.

Όλα τα παραπάνω δεν θα μείνουν απλές εξαγγελίες αλλά θα πραγματοποιηθούν στα πλαίσια των σπουδών σας στη Νομική Σχολή της Θράκης. Παρά την έλλειψη επαρκών μέσων, το προσωπικό της Σχολής μας κατέβαλε και συνεχίζει να καταβάλλει υπεράνθρωπες προσπάθειες για να κρατήσει πολύ ψηλά το επίπεδο των σπουδών, έτσι που οι φοιτητές μας μέχρι σήμερα αγάπησαν τις σπουδές τους και είχαν αρκετές επιτυχίες στη συνέχεια στα διάφορα νομικά επαγγέλματα. Είμαι σίγουρος ότι το ίδιο θα συμβεί και με εσάς.

Εύχομαι λοιπόν καλή συνεργασία και καλή επιτυχία στον κοινό αυτό σκοπό!

ΤΟ ΚΥΡΙΑΡΧΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΚΑΙ Ο ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Γεώργιος Χατζηκωνσταντίνου

Καθηγητής Οικονομικής θεωρίας στη Νομική Δ.Π.Θ

Πρόεδρος του Τμήματος Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων και Ανάπτυξης ΔΠΘ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

- A. Εισαγωγή
- B. Ο κυρίαρχος οικονομικός μύθος
- Γ. Ο πραγματικός κόσμος
- Δ. Το ανόητο ερώτημα - Επίλογος
- E. Βιβλιογραφικές παραπομπές

Περίληψη

Είναι πλέον κοινός τόπος να μιλά κανείς σήμερα για την εντυπωσιακή πράγματι μεταλλαγή που συντελέστηκε και συντελείται ακόμη γύρω μας σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτισμικό και πολιτικό επίπεδο.

Είναι όμως εξ ίσου εντυπωσιακό το γεγονός ότι στην περίοδο αυτή των ουσιαστικών μεταλλαγών του πολιτισμού και της κοινωνικοοικονομικής οργάνωσης, η ανθρωπότητα βρίσκεται ξαφνικά ανησυχητικά δέσμια της «μοναδικής σκέψης» ενός «οικονομικού παραδείγματος» που έχει τις ρίζες του σε εποχές περασμένες.

Δέσμια των «μονοδρόμων», δέσμια των βραχυχρόνιων επιδιώξεών της, σημαντικά υστερούσα στην προσπάθεια έντιμης αλλά και ικανοποιητικής ερμηνείας των εξελίξεων, η ανθρωπότητα του τέλους του 20ου αιώνα αποφεύγει υποκριτικά ν' αναζητήσει τις εναλλακτικές εκείνες λύσεις που θα εγγυώντο την ασφαλή και με μακροχρόνια προοπτική αξιοπρεπή πορεία της προς το μέλλον.

Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί περιεκτική προσπάθεια οικονομικού και κοινωνικού προβληματισμού. Επιθυμεί να διατηρήσει ένα ανθρωπιστικό περιεχόμενο κι αφήνει διάχυτη την δυσπιστία για τις συστηματικά και κατά κόρο προβαλλόμενες τεχνοκρατικές λύσεις.

Πολιτισμός σημαίνει μέτρο. Η περίοδος που διανύουμε είναι μάλλον περίοδος υπερβολής. Κι ας θυμηθούμε ότι ήταν η υπερβολή εκείνη που σε εποχές άλλων πολιτισμών περασμένες απέδιδε με σαφήνεια το περιεχόμενο της έννοιας της ύβρης.

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Γύρω στα 1900, ο Πολύβιος Δημητρακόπουλος, στη «Σιδηρά Διαθήκη» του, έβα-